

Gaetano Mosca

Η ΑΡΧΟΥΣΑ ΤΑΞΗ*

1

ΕΣΤΑ ΣΤΑ ΣΤΑΘΕΡΑ γεγονότα και τάσεις που βρίσκει κανείς σε όλους τους πολιτικούς οργανισμούς, ένα είναι τόσο προφανές που μπορεί να το δει και το πιο επιπόλαιο μάτι. Σε όλες τις κοινωνίες —από τις κοινωνίες που η ανάπτυξή τους είναι εξαιρετικά ισχνή και που μόλις έχουν φτάσει στο κατώφλι του πολιτισμού, ως τις πιο προχωρημένες και ισχυρές κοινωνίες— εμφανίζονται δύο τάξεις ανθρώπων: μια τάξη που άρχει και μια τάξη που άρχεται. Η πρώτη τάξη —πάντα η πιο ολιγάριθμη— επιτελεί όλες τις πολιτικές λειτουργίες, μονοπωλεί την εξουσία, και απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα που δίνει η εξουσία, ενώ η δεύτερη —η πιο πολυάριθμη τάξη— διευθύνεται και ελέγχεται από την πρώτη, κατά έναν τρόπο που άλλοτε είναι λιγότερο ή περισσότερο νόμιμος, άλλοτε λιγότερο ή περισσότερο αυθαίρετος και βίαιος, και παρέχει στην πρώτη, τουλάχιστον κατά τα φαινόμενα, τα υλικά μέσα συντήρησης, καθώς και τα απαιτούμενα για τη διατήρηση της ζωτικότητας του πολιτικού οργανισμού.

* Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica*, 1896. «Η άρχουσα τάξη», σε μετάφραση του κ. Τίτου Πατρίκιου, πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Δευκαλίων*, χρόνος 6ος, τεύχος 22, Ιούνιος 1978. Εδώ

αναδημοσιεύεται με την άδεια του μεταφραστή ο οποίος είχε την ευγενή καλοσύνη να μας παραχωρήσει ανιδιοτελώς την εργασία του. Τον ευχαριστούμε θερμά για τη συνεργασία του.

Στην πρακτική ζωή, όλοι μας αναγνωρίζουμε την ύπαρξη αυτής της άρχουσας τάξης (ή πολιτικής τάξης, όπως προκρίναμε να την ορίσουμε αλλού).¹ Όλοι μας ξέρουμε ότι στη δική μας χώρα, όποια κι αν είναι, η διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων βρίσκεται στα χέρια της μειοψηφίας που την αποτελούν ισχυρά πρόσωπα. Και η διαχείριση αυτή γίνεται σεβαστή, εκούσια ή ακούσια, από την πλειοψηφία. Ξέρουμε ότι το ίδιο συμβαίνει στις γειτονικές χώρες, και αλήθεια θα μας ήταν πολύ δύσκολο να διανοηθούμε έναν πραγματικό κόσμο διαφορετικά οργανωμένο — έναν κόσμο στον οποίο όλοι οι άνθρωποι θα εξαρτιόνταν κατευθείαν από ένα μόνο πρόσωπο χωρίς σχέσεις υπεροχής ή υποταγής, ή στον οποίο όλοι θα συμμετείχαν ισότιμα στη διεύθυνση των πολιτικών υποθέσεων. Αν στη θεωρία συλλογιζόμαστε διαφορετικά, αυτό οφείλεται εν μέρει στις βαθιά ριζωμένες συνήθειες που έχει η σκέψη μας και εν μέρει στην υπερβολική σημασία που δίνουμε σε δύο πολιτικά γεγονότα που η βαρύτητά τους είναι περισσότερο φαινομενική παρά πραγματική.

Το πρώτο από τα γεγονότα αυτά —και φτάνει κανείς να έχει τα μάτια του ανοιχτά για να το δει— είναι ότι σε κάθε πολιτικό οργανισμό υπάρχει ένα άτομο που ανάμεσα στους ηγέτες της άρχουσας τάξης σαν σύνολο έχει θέση αρχηγού και, καθώς λέμε, κρατάει το πηδάλιο της Πολιτείας. Το πρόσωπο αυτό δεν είναι πάντα εκείνο που έχει την υπέρτατη εξουσία σύμφωνα με το νόμο. Μερικές φορές, δίπλα στον κληρονομικό βασιλιά ή αυτοκράτορα υπάρχει ένας πρωθυπουργός ή ένας αρχικαγκελάριος που ασκεί μιαν ουσιαστική εξουσία μεγαλύτερη από του ανώτατου άρχοντα. Άλλες φορές, στη θέση του εκλεγμένου προέδρου κυβερνά ο ισχυρός πολιτικός που εξασφάλισε την εκλογή του προέδρου. Σε ειδικές περιστάσεις μπορεί, αντί για ένα πρόσωπο, να υπάρχουν δύο ή τρία που ασκούν τις ανώτατες διοικητικές λειτουργίες.

Εύκολα επίσης μπορεί κανείς να διακρίνει το δεύτερο γεγονός. Όποιος κι αν είναι ο τύπος της πολιτικής οργάνωσης, η δυσaráσκεια των μαζών που κυβερνιούνται, τα πάθη που τις διακατέχουν, δημιουρ-

1. Mosca, *Teoria dei governi e governo parlamentare*, κεφ. 1.

γούν πιέσεις οι οποίες επηρεάζουν ως ένα βαθμό τον τρόπο που ενεργεί η άρχουσα, η πολιτική, τάξη.

Αλλά εκείνος που βρίσκεται επικεφαλής του κράτους, χωρίς την υποστήριξη μιας πολυάριθμης τάξης, σίγουρα δεν θα ήταν σε θέση να κυβερνήσει, να καταστήσει σεβαστές τις διαταγές του, να επιβάλει την εκτέλεσή τους. Και αν υποθέσουμε πως μπορεί να κάνει αισθητό το βάρος της εξουσίας του σε ένα ή σε περισσότερα άτομα της άρχουσας τάξης, είναι σίγουρο πως δεν μπορεί να έρθει σε διάσταση με την τάξη αυτή στο σύνολό της ή να την καταργήσει. Ακόμα κι αν αυτό ήταν δυνατό, θα βρισκόταν αμέσως αναγκασμένος να δημιουργήσει μια άλλη τάξη για να υποστηρίξει τη δράση του, γιατί δίχως κάτι τέτοιο η δράση του θα παρέλυε τελείως. Από την άλλη μεριά, αν υποθέσουμε πως η δυσaréσχεια των μαζών κατορθώνει να ανατρέψει μια άρχουσα τάξη, τότε αναπόφευκτα, όπως θα δείξουμε πιο κάτω, θα υπάρξει μια άλλη οργανωμένη μειοψηφία μέσα στις ίδιες τις μάζες για να ασκήσει τις λειτουργίες της άρχουσας τάξης. Διαφορετικά, όλη η οργάνωση και ολόκληρη η κοινωνική δομή θα καταστρέφονταν.

2

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΨΗ της επιστημονικής έρευνας, η πραγματική υπεροχή της έννοιας της άρχουσας, ή πολιτικής, τάξης βρίσκεται στο γεγονός ότι η ποικίλου δομή των τάξεων που άρχουν έχει πρωταρχική σημασία στον καθορισμό του πολιτειακού τύπου, καθώς και του επιπέδου πολιτισμού των διαφόρων λαών. Σύμφωνα μ' έναν τρόπο ταξινόμησης των πολιτευμάτων ο οποίος είναι ακόμα της μόδας, η Τουρκία και η Ρωσία ήσαν, ως πριν λίγα χρόνια, απόλυτες μοναρχίες, η Αγγλία και η Ιταλία είναι συνταγματικές ή περιορισμένες μοναρχίες, η Γαλλία και οι Ενωμένες Πολιτείες κατατάσσονται στις δημοκρατίες. Η ταξινόμηση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι στις δύο πρώτες από τις παραπάνω χώρες η ανώτατη αρχή ήταν κληρονομική και ο ανώτατος άρχων κατ' όνομα πανίσχυρος· στις δύο δεύτερες ο ανώτατος άρχων είναι κληρονομικός αλλά οι εξουσίες και οι προνο-

μίες του περιορισμένες· στις δύο τελευταίες ο ανώτατος άρχων είναι αιρετός.

Αυτή η ταξινόμηση είναι προφανώς επιφανειακή. Η Ρωσία και η Τουρκία, μολοντί ήσαν απολυταρχικές, είχαν λίγα κοινά μεταξύ τους ως προς τον τρόπο της διακυβέρνησής τους, δεδομένου ότι το επίπεδο του πολιτισμού στις δυο αυτές χώρες και η οργάνωση της άρχουσας τάξης τους παρουσίαζαν τεράστιες διαφορές. Με το ίδιο κριτήριο, το καθεστώς της Ιταλίας, που είναι μοναρχικό, μοιάζει πολύ περισσότερο με το καθεστώς της Γαλλίας, που είναι δημοκρατικό, παρά με το καθεστώς της Αγγλίας που είναι επίσης μοναρχικό. Και παρόλο που τόσο οι Ενωμένες Πολιτείες όσο και η Γαλλία είναι δημοκρατίες, η πολιτική οργάνωση της μίας χώρας διαφέρει σημαντικά από της άλλης.

Όπως ήδη επισημάναμε, βαθιά ριζωμένοι τρόποι σκέψης είχαν για πολύν καιρό σταθεί, και εξακολουθούν να στέκουν, εμπόδια για την επιστημονική πρόοδο στο θέμα που εξετάζουμε. Η ταξινόμηση που αναφέραμε πιο πάνω, και που διαιρεί τα πολιτεύματα σε απόλυτες μοναρχίες, περιορισμένες μοναρχίες και δημοκρατίες, είχε επινοηθεί από τον Montesquieu και απέβλεπε να αντικαταστήσει τις κλασικές κατηγορίες του Αριστοτέλη ο οποίος χώριζε τα πολιτεύματα σε μοναρχίες, αριστοκρατίες και δημοκρατίες.² Αυτό που ο Αριστοτέλης αποκαλούσε δημοκρατία ήταν απλώς μια αριστοκρατία με αρκετά μεγάλο αριθμό μελών. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης ήταν σε θέση να πα-

2. Ο Αριστοτέλης διακρίνει τρεις μορφές ορθών πολιτευμάτων, όπου την κυριαρχία ασκούν ή ένας ή λίγοι ή πολλοί αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, και τις αντίστοιχες παρεκτροπές τους, όπου επιδιώκεται το ιδιαίτερο συμφέρον του ενός, των λίγων ή του πλήθους (*Πολιτικά*, 1279α 27). «Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων

δ' ἑνὸς ἀριστοκρατίαν (ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς), ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία» (*Πολιτικά*, 1279 α 32). «Παρεχβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννὶς μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας» (*Πολιτικά*, 1279b 4) (Σ.τ.Μ.).

ρατηρήσει ότι σε κάθε ελληνική πολιτεία, είτε αριστοκρατική είτε δημοκρατική, υπήρχαν πάντα ένα ή περισσότερα πρόσωπα με υπέρτερη επιρροή. Από τον καιρό του Πολύβιου ως τον καιρό του Montesquieu, πολλοί συγγραφείς τελειοποίησαν την κατάταξη του Αριστοτέλη εισάγοντας την έννοια των «μικτών» πολιτευμάτων. Πιο έπειτα, η νεότερη δημοκρατική θεωρία, που έχει την πηγή της στον Rousseau, στηρίχτηκε στην αντίληψη πως σε κάθε κράτος η πλειοψηφία των πολιτών μπορεί να συμμετέχει, ή μάλλον πρέπει να συμμετέχει στην πολιτική του ζωή. Και το δόγμα της λαϊκής κυριαρχίας εξακολουθεί να δεσπόζει στη σκέψη πολλών ανθρώπων παρά το γεγονός ότι η νεότερη επιστήμη δείχνει όλο και πιο καθαρά πως οι δημοκρατικές, μοναρχικές και αριστοκρατικές αρχές λειτουργούν δίπλα-δίπλα σε κάθε πολιτικό οργανισμό. Εδώ δεν θα σταματήσουμε ούτε στιγμή να αντικρούουμε αυτή τη δημοκρατική θεωρία, αφού αυτό είναι το έργο τούτης της πραγματείας στο σύνολό της. Άλλωστε, θα ήταν δύσκολο να συντρίψουμε μέσα σε λίγες σελίδες ένα ολόκληρο σύστημα ιδεών που έχει τόσο γερά ριζώσει στο μυαλό των ανθρώπων. Καθώς εύστοχα λέει ο Las Casas στη βιογραφία του Χριστόφορου Κολόμβου, συχνά είναι πολύ πιο δύσκολο να ξεμάθουμε παρά να μάθουμε.

3

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΗΜΕΙΟ, όμως, νομίζουμε ότι θα χρειαζόταν να απαντήσουμε σε μιαν αντίρρηση που θα μπορούσε ευχερέστατα να προβληθεί στην άποψή μας. Ενώ είναι εύκολο να καταλάβει κανείς πως ένα μόνο άτομο δεν μπορεί να διοικήσει μιαν ομάδα χωρίς να βρει μέσα στους κόλπους της ομάδας μια μειοψηφία που να το υποστηρίζει, είναι μάλλον δύσκολο να αποδεχτεί, ως σταθερό και φυσικό γεγονός, ότι περισσότερο οι μειοψηφίες κυβερνούν τις πλειοψηφίες παρά οι πλειοψηφίες τις μειοψηφίες. Αλλά εδώ πρόκειται για ένα από τα σημεία—τόσο πολυάριθμα σε όλες τις άλλες επιστήμες—όπου η πρώτη εντύπωση που κάποιος σχηματίζει για τα πράγματα είναι αντίθετη απ' αυτό που τα πράγματα είναι στην πραγματικότητα. Στην πραγ-

ματικότητα η δεσποτεία μιας οργανωμένης μειοψηφίας, που υπακούει σε μια μοναδική παρόρμηση, πάνω στην ανοργάνωτη πλειοψηφία είναι αναπόφευκτη. Η ισχύς οποιασδήποτε μειοψηφίας είναι ακατανίκητη απέναντι σε κάθε μεμονωμένο άτομο της πλειοψηφίας, το οποίο αντιμετωπίζει μονάχο την ολότητα της οργανωμένης μειοψηφίας. Ταυτόχρονα η μειοψηφία είναι οργανωμένη για το λόγο ακριβώς πως είναι μειοψηφία. Εκατό άνθρωποι που δρουν ενιαία από συμφώνου, με κοινή συνεννόηση, θα θριαμβεύσουν απέναντι σε χίλιους ανθρώπους που δεν συμφωνούν μεταξύ τους και τους οποίους επομένως μπορούν να αντιμετωπίσουν έναν-έναν. Στο μεταξύ θα είναι ευκολότερο για τους πρώτους να δράσουν από συμφώνου και να συνεννοηθούν μεταξύ τους απλούστατα επειδή είναι εκατό και όχι χίλιοι. Κατά συνέπεια, όσο μεγαλύτερη είναι η πολιτική κοινότητα, τόσο μικρότερη θα είναι η αναλογία της κυβερνώσας μειοψηφίας σε σχέση με την κυβερνώμενη πλειοψηφία· και το πιο δύσκολο για την πλειοψηφία θα είναι να οργανώσει την αντίδρασή της απέναντι στη μειοψηφία.

Ωστόσο, οι άρχουσες μειοψηφίες, εκτός από το μεγάλο πλεονέκτημα που αποκομίζουν από το γεγονός ότι είναι οργανωμένες, είναι συνήθως έτσι συγκροτημένες ώστε τα άτομα που τις συναπαρτίζουν να ξεχωρίζουν από τη μάζα των αρχομένων χάρη σε ιδιότητες που τους δίνουν μian ορισμένη υλική, πνευματική, ή ακόμα ηθική υπεροχή. Ή αλλιώς, τα άτομα αυτά είναι οι κληρονόμοι εκείνων που είχαν αυτές τις ιδιότητες. Με άλλα λόγια, τα μέλη μιας άρχουσας μειοψηφίας έχουν κάποιο προσόν πραγματικό ή φαινομενικό, που θεωρείται άξιο μεγάλης εκτίμησης και ασκεί ισχυρή επιρροή στην κοινωνία στην οποία ζουν.

4

ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΟΓΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ, που βρίσκονται ακόμα στα πρώτα στάδια οργάνωσης, η στρατιωτική αρετή είναι το χάρισμα εκείνο που οδηγεί ευκολότερα στην άρχουσα ή πολιτική τάξη. Στις κοινωνίες με προχωρημένο πολιτισμό ο πόλεμος είναι κάτι το έκτακτο. Αλλά στις

κοινωνίες που βρίσκονται στα αρχικά στάδια της ανάπτυξής τους μπορούμε να θεωρήσουμε τον πόλεμο σαν μια ουσιαστικά κανονική κατάσταση· και τα άτομα που δείχνουν μεγαλύτερη πολεμική ικανότητα εύκολα αποκτούν υπεροχή απέναντι στους συντρόφους τους — οι πιο γενναίοι γίνονται αρχηγοί. Το γεγονός είναι αναλλοίωτο, αλλά οι μορφές που μπορεί να πάρει, στον ένα ή στον άλλο θύσανο περιστάσεων, ποικίλλουν σημαντικά.

Κατά κανόνα, η επικράτηση μιας τάξης πολεμιστών πάνω σ' ένα ειρηνικό πλήθος ανθρώπων αποδίδεται στην επιβολή μιας φυλής σε μιαν άλλη, στην κατάκτηση μιας σχετικά απόλεμης ομάδας από μιαν επιθετική ομάδα. Μερικές φορές αυτό πράγματι συμβαίνει — σχετικά παραδείγματα έχουμε στην Ινδία μετά τις εισβολές των Αρίων, στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία μετά τις γερμανικές εισβολές και στο Μεξικό μετά την κατάκτηση των Αζτέκων. Αλλά πιο συχνά, κάτω από ορισμένες κοινωνικές συνθήκες, παρατηρούμε την άνοδο μιας πολεμικής άρχουσας τάξης σε μέρη όπου δεν υπάρχει κανένα απολύτως ίχνος ξένης κατάκτησης. Όσον καιρό μια ορδή ζει αποκλειστικά από το κυνήγι, όλα τα άτομα μπορούν εύκολα να γίνουν πολεμιστές. Βέβαια θα υπάρχουν αρχηγοί που θα άρχουν στη φυλή, αλλά δεν θα δούμε να ανέρχεται μια τάξη πολεμιστών για να εκμεταλλευτεί, και ταυτόχρονα να προστατέψει, μιαν άλλη τάξη αφοσιωμένη σε ειρηνικά έργα. Καθώς η φυλή βγαίνει από το κυνηγετικό στάδιο και μπαίνει στο γεωργικό και ποιμενικό, τότε, μαζί με μια τεράστια αύξηση του πληθυσμού και μια σημαντική σταθεροποίηση των μέσων ενάσκησης κοινωνικής επιρροής, πραγματοποιείται μια λίγο-πολύ σαφής τομή σε δύο τάξεις: σε μια τάξη αποκλειστικά αφιερωμένη στη γεωργία, και σε μιαν άλλη αφιερωμένη στον πόλεμο. Σ' αυτήν την περίπτωση, είναι αναπόφευκτο η τάξη των πολεμιστών να αποκτήσει λίγο-πολύ τέτοια επιβολή πάνω στην άλλη που να μπορεί να την καταπιέζει ατιμώρητα.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της βαθμιαίας μεταμόρφωσης πολεμικής τάξης σε απόλυτα κυρίαρχη τάξη μας δίνει η Πολωνία. Αρχικά οι Πολωνοί είχαν την ίδια οργάνωση σε αγροτικά χωριά που επικρατούσε σε όλους τους σλαβικούς λαούς. Δεν υπήρχε διάκριση

ανάμεσα στους πολεμιστές και τους αγρότες — δηλαδή ανάμεσα στους ευγενείς και τους χωρικούς. Αλλά όταν πια οι Πολωνοί εγκαταστάθηκαν στις εκτεταμένες πεδιάδες που αρδεύονται από τον Βιστούλα και τον Νιέμεν, άρχισαν να αναπτύσσουν τη γεωργία. Ωστόσο οι συγκρούσεις με τους πολεμικούς γείτονες εξακολούθησαν να είναι αναπότρεπτες, γι' αυτό και οι αρχηγοί των πατριών, οι βοϊβόδες, μάζεψαν γύρω τους αρκετούς διαλεγμένους άντρες που κύρια δουλειά τους ήταν να φέρουν όπλα. Αυτοί οι πολεμιστές κατανεμήθηκαν στις διάφορες αγροτικές κοινότητες. Ήσαν απαλλαγμένοι από τις γεωργικές εργασίες, παρόλο που έπαιρναν το μερίδιό τους από τα προϊόντα της γης μαζί με τα άλλα μέλη της κοινότητας. Τον πρώτο καιρό η θέση τους δεν λογιζόταν αξιοζήλευτη, και πολλές φορές οι χωρικοί προτιμούσαν να μην απαλλαγούν απ' τις γεωργικές εργασίες για να αποφύγουν να πάνε στον πόλεμο. Αλλά καθώς αυτό το καθεστώς σταθεροποιόταν, καθώς η μία τάξη εθιζόταν στη χρήση των όπλων και στη στρατιωτική οργάνωση ενώ η άλλη μάθαινε να δουλεύει σκληρά με το αλέτρι και το τσαπί, βαθμιαία οι πολεμιστές έγιναν ευγενείς και αφέντες, ενώ οι χωρικοί, που κάποτε ήσαν σύντροφοι και αδελφοί τους, έγιναν κολίγοι και δουλοπάροικοι. Λίγο-λίγο οι πολεμιστές άρχοντας αύξησαν τις απαιτήσεις τους, ως το σημείο που το μερίδιο που έπαιρναν σαν μέλη της κοινότητας έφτασε να περιλαμβάνει ολόκληρο το προϊόν της κοινότητας έξω απ' ό,τι ήταν απόλυτα αναγκαίο για τη συντήρηση των καλλιεργητών. Και όταν οι τελευταίοι προσπαθούσαν να φύγουν για να γλυτώσουν από τις καταχρήσεις αυτές, εξαναγκάζονταν με τη βία να μείνουν προσκολλημένοι στη γη που καλλιεργούσαν. Έτσι η κατάσταση τους έπαιρνε όλα τα χαρακτηριστικά της καθαρής δουλοπαροικίας.

Στην πορεία αυτής της εξέλιξης, γύρω στα 1333, ο βασιλιάς Καζιμίρος ο Μέγας μάταια προσπάθησε να λυγίσει την αγέρωχη υπερψία των πολεμιστών. Όταν οι χωρικοί ήρθαν να του παραπονεθούν για τους ευγενείς, αρκέστηκε να τους ρωτήσει μήπως δεν είχαν ραβδιά και πέτρες. Κάμποσες γενιές αργότερα, το 1537, οι ευγενείς ανάγκασαν όλους τους εμπόρους στις πόλεις να πουλήσουν την ακίνητη περιουσία που είχαν. Έτσι η κυριότητα των ακινήτων έγινε αποκλει-

στικό προνόμιο των ευγενών και μόνο. Ταυτόχρονα οι ευγενείς άσκησαν πίεση στο βασιλιά να αρχίσει διαπραγματεύσεις με τη Ρώμη, με το σκοπό να εξασφαλιστεί από κει και πέρα η χειροτονία μόνο των ευγενών στην Πολωνία. Αυτό απέκλεισε σχεδόν ολότελα τους κατοίκους των πόλεων και τους χωρικούς από τις τιμητικές θέσεις και τους αφαίρεσε και την παραμικρή κοινωνική σπουδαιότητα.³

Μια παράλληλη εξέλιξη βρίσκουμε στη Ρωσία. Εκεί οι πολεμιστές που συγκροτούσαν τη ντρουζίνα, δηλαδή τη φρουρά των παλιών Κνιάζων (πριγκίπων που η καταγωγή τους κρατούσε από τον Ρούρικ), έπαιρναν επίσης ένα μερίδιο από την παραγωγή του *μιρ* (αγροτική κοινότητα χωρικών) για όλη τους τη ζωή. Σιγά-σιγά το μερίδιο αυτό αυξήθηκε. Δεδομένου ότι η γη ήταν άφθονη και τα εργατικά χέρια λιγοστά, οι χωρικοί κοίταζαν να επωφεληθούν και πήγαιναν από το ένα μέρος στο άλλο. Γι' αυτό, στα τέλη του 16ου αιώνα, ο τσάρος Μπόρις Γκοντουνώφ έδωσε την εξουσία στους ευγενείς να κρατούν με τη βία τους χωρικούς στα κτήματά τους, και έτσι καθιέρωσε τη δουλοπαροικία. Όμως στη Ρωσία, τις ένοπλες δυνάμεις ποτέ δεν τις συγκροτούσαν αποκλειστικά οι ευγενείς. Οι *μουζίκοι*, δηλαδή οι χωρικοί, πήγαιναν στον πόλεμο σαν απλοί στρατιώτες κάτω από τις διαταγές της ντρουζίνας. Ήδη από τον 16ο αιώνα ο Ιβάν ο Τρομερός εγκαθίδρυσε το τάγμα των *στρελιτσί*, που ισοδυναμούσε ουσιαστικά με ένα μόνιμο στρατό, και που κράτησε ως την εποχή που ο Μέγας Πέτρος το αντικατάστησε με τα συντάγματα που είχαν οργανωθεί σύμφωνα με τα δυτικο-ευρωπαϊκά πρότυπα. Στα συντάγματα αυτά, τα μέλη της παλαιάς ντρουζίνας, ανάμεικτα με αλλοδαπούς, έγιναν αξιωματικοί, ενώ όλοι οι στρατεύσιμοι απλοί στρατιώτες προέρχονταν από τους μουζίκους.

Στους λαούς που μπήκαν πρόσφατα στο γεωργικό στάδιο και που είναι σχετικά πολιτισμένοι, πολιτική ή άρχουσα τάξη είναι η αυστηρά στρατιωτική τάξη· αυτό αποτελεί ένα αναλλοίωτο γεγονός. Μερικές φορές το δικαίωμα της οπλοφορίας το έχει αποκλειστικά αυτή η τάξη,

3. Mickiewicz, *Les Slaves*, τόμος I, μά- *laire de Pologne*, κεφ. I-II.
θημα XXIV, σελ. 376-380· *Histoire popu-*

όπως έγινε στην Ινδία και στην Πολωνία. Πιο συχνά, τα μέλη της κυβερνώμενης τάξης στρατεύονται κάπου-κάπου, αλλά πάντα ως απλοί στρατιώτες και στις λιγότερο σημαντικές μονάδες. Έτσι στην Ελλάδα, κατά τους Μηδικούς πολέμους, οι πολίτες που ανήκαν στις πλουσιότερες και ισχυρότερες τάξεις αποτελούσαν τα επίλεκτα σώματα (ιππείς και οπλίτες), οι λιγότερο εύποροι πολεμούσαν ως πελταστές ή ως ψилоί, ενώ οι δούλοι, δηλαδή οι εργαζόμενες μάζες, αποκλείονταν εντελώς σχεδόν από τη στρατιωτική υπηρεσία. Ανάλογες ρυθμίσεις βρίσκουμε στη Ρώμη κατά τη δημοκρατική περίοδο ως την εποχή των Καρχηδονικών πολέμων, και μάλιστα ακόμα αργότερα, ως την εποχή του Μάριου· στη λατινική και γερμανική Ευρώπη κατά τον Μεσαίωνα· στη Ρωσία, όπως μόλις εξηγήσαμε, και σε πολλούς άλλους λαούς. Ο Καίσαρ σημειώνει επανειλημμένα ότι στην εποχή του τη ραχοκοκαλιά των γαλατικών στρατευμάτων αποτελούσαν ιππείς που προέρχονταν από τους ευγενείς. Οι Αΐδουοι, λόγου χάρη, όταν εξοντώθηκε στη μάχη το άνθος του ιππικού τους, δεν μπόρεσαν να αντισταθούν στον Αριόβυστο.

5

ΠΑΝΤΟΥ —στη Ρωσία και την Πολωνία, στην Ινδία και τη μεσαιωνική Ευρώπη— οι άρχουσες πολεμικές τάξεις απέκτησαν την αποκλειστική σχεδόν κυριότητα της γης. Η γη, καθώς έχουμε δει, είναι η κύρια παραγωγική και πλουτοφόρα πηγή στις χώρες που δεν έχουν πολύ προχωρημένο πολιτισμό. Αλλά όσο προοδεύει ο πολιτισμός, τα εισοδήματα που αποφέρει η γη αυξάνουν ανάλογα. Με την αύξηση του πληθυσμού αυξάνει, τουλάχιστον σε ορισμένες περιόδους, η έγγειος πρόσδοδος, με τη ρικαρντιανή έννοια του όρου, βασικά επειδή δημιουργούνται μεγάλα καταναλωτικά κέντρα — όπως σε όλες τις εποχές ήταν οι μεγάλες πρωτεύουσες και οι άλλες μεγαλόπολεις, αρχαίες και νεότερες. Τελικά, αν το επιτρέπουν και άλλες συνθήκες, επέρχεται πολύ σημαντική κοινωνική μεταβολή. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της κυρίαρχης τάξης γίνεται πια ο πλούτος και όχι η πολεμική αρετή:

αυτοί που άρχουν είναι περισσότεροι οι πλούσιοι παρά οι γενναίοι.

Βασική προϋπόθεση γι' αυτήν τη μεταβολή είναι η κοινωνική οργάνωση να έχει συγκεντρωθεί και τελειοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό που η προστασία την οποία παρέχουν οι δημόσιες αρχές να είναι πολύ πιο αποτελεσματική από την προστασία που παρέχει η ιδιωτική ισχύς. Με άλλα λόγια, η πρακτική και πραγματική δραστηριότητα των νόμων πρέπει να προστατεύει τόσο καλά την ατομική ιδιοκτησία ώστε να καθιστά περιττή την προσωπική ισχύ του ιδιοκτήτη. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από σειρά βαθμιαίων αλλοιώσεων στην κοινωνική δομή, με τις οποίες ένας τύπος πολιτικής οργάνωσης, που θα τον αποκαλούμε «φεουδαρχικό κράτος», μετασχηματίζεται σε έναν ουσιαστικά διαφορετικό τύπο, που θα του δώσουμε τον όρο «γραφειοκρατικό κράτος». Θα ασχοληθούμε κάπως εκτενέστερα μ' αυτούς τους τύπους πιο κάτω, αλλά μπορούμε να πούμε από τώρα ότι η εξέλιξη που επισημάνσαμε εδώ, κατά κανόνα, διευκολύνεται πολύ από την πρόοδο στα ειρηνικά ήθη και έθιμα και από κάποιες ηθικές συνήθειες που αποκτούν οι κοινωνίες καθώς προχωρεί ο πολιτισμός.

Από τη στιγμή που θα πραγματοποιηθεί αυτή η μεταβολή, ο πλούτος παράγει πολιτική εξουσία ακριβώς όπως πιο πριν η πολιτική εξουσία παρήγαγε πλούτο. Σε μια κοινωνία που έχει φτάσει ποια σε κάποια ωριμότητα —όπου, συνεπώς η ατομική ισχύς κάμπτεται από τη συλλογική ισχύ— εάν ισχυροί είναι κατά κανόνα οι πλούσιοι, το να είναι κανείς πλούσιος σημαίνει πως γίνεται ισχυρός. Και πράγματι, όταν η ένοπλη αναμέτρηση απαγορεύεται, ενώ η αναμέτρηση με το χρήμα επιδοκιμάζεται, τις καλύτερες θέσεις τις παίρνουν εκείνοι που έχουν περισσότερα χρήματα.

Υπάρχουν, βέβαια, κράτη πολύ υψηλού επιπέδου πολιτισμού τα οποία θεωρητικά είναι οργανωμένα στη βάση τέτοιων ηθικών αρχών που δείχνουν να αποκλείουν αυτή την κατηγορηματική επιβολή του πλούτου. Αλλά εδώ πρόκειται για μια περίπτωση —και υπάρχουν πολλές τέτοιες— όπου οι θεωρητικές αρχές δεν έχουν παρά περιορισμένη εφαρμογή στην πραγματική ζωή. Στις Ενωμένες Πολιτείες όλες οι εξουσίες απορρέουν άμεσα ή έμμεσα από λαϊκές εκλογές, και η ψήφος είναι ίση για όλους τους άνδρες και τις γυναίκες σε όλες τις

Πολιτείες της Ένωσης. Επιπλέον, η δημοκρατία επικρατεί όχι μόνο στους θεσμούς αλλά ως ένα σημείο και στα ήθη. Οι πλούσιοι αισθάνονται συνήθως κάποιαν άπωση να μπουν στην πολιτική ζωή, και οι φτωχοί αισθάνονται κάποιαν άπωση να διαλέξουν πλούσιους για τα αιρετά αξιώματα. Αλλά αυτό δεν εμποδίζει έναν πλούσιο να έχει περισσότερη επιρροή από ένα φτωχό, αφού μπορεί να ασκεί πίεση στους πολιτικούς που ελέγχουν τη δημόσια διοίκηση. Αυτό δεν εμποδίζει τις εκλογές να διεξάγονται στο ρυθμό των καμπανιστών δολλαρίων. Δεν εμποδίζει ολόκληρα νομοθετικά σώματα και πολυάριθμους γερουσιαστές να αισθάνονται την επιρροή των ισχυρών εταιριών και των μεγάλων κεφαλαιούχων.⁴

Στην Κίνα επίσης, ως πριν λίγα χρόνια, η κυβέρνηση, μοιλονότι δεν είχε δεχτεί την αρχή των λαϊκών εκλογών, ήταν οργανωμένη σε μια ουσιαστικά εξισωτική βάση. Οι τίτλοι σπουδών έδιναν πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα, και η απονομή τους γινόταν με εξετάσεις χωρίς να λαμβάνεται υπόψη, τουλάχιστον φανερά, η οικογένεια ή η οικονομική κατάσταση των υποψηφίων. Σύμφωνα με μερικούς συγγραφείς μόνο οι κουρείς και ορισμένες κατηγορίες βαρκάρηδων δεν γίνονταν δεκτοί στους διαγωνισμούς για την κατάκτηση των διαφόρων θέσεων στην ιεραρχία των μανδαρίνων.⁵ Αλλά παρόλο που η εύπορη τάξη στην Κίνα ήταν λιγότερο πολυάριθμη, λιγότερο πλούσια, λιγότερο ισχυρή απ' ό,τι είναι σήμερα η εύπορη τάξη στις Ενωμένες Πολιτείες, δεν ήταν καθόλου λιγότερο ικανή να αλλοιώνει σε πολύ μεγάλο βαθμό την άψογη εφαρμογή αυτού του συστήματος. Συχνά η επιείκεια των εξεταστών εξαγοραζόταν. Και όχι μόνο αυτό· μερικές φορές η ίδια η κυβέρνηση πουλούσε τους διάφορους ακαδημαϊκούς τίτλους και επέτρεπε σε αγράμματους, που συχνά προέρχονταν από τα κατώτατα κοινωνικά στρώματα, να κατέχουν δημόσια αξιώματα.⁶

Σε όλες τις χώρες του κόσμου τα διάφορα κανάλια μέσα από τα

4. Jannet, *Le istituzioni politiche e sociali degli Stati Uniti d'America*, τόμος II, κεφ. Xf.

5. Rousset, *A travers la Chine*.

6. Mas y Sans, *La Chine et les puissances chrétiennes*, τόμος II, σελ. 332-334· Huc, *L'empire chinois*.

οποία ασκείται η κοινωνική επιρροή —η προσωπική διαφήμιση, η καλή παιδεία, η ειδική εκπαίδευση, οι ανώτερες θέσεις στην εκκλησιαστική ιεραρχία, η δημόσια διοίκηση, ο στρατός— είναι πάντα πιο ευπρόσιτα στους πλούσιους παρά στους φτωχούς. Οι πλούσιοι έχουν απaréγκλιτα έναν πολύ συντομότερο δρόμο να διανύσουν απ' ό,τι οι φτωχοί, για να μην αναφέρουμε το γεγονός ότι το τμήμα του δρόμου που γλυτώνουν οι πλούσιοι είναι συχνά το πιο ανώμαλο και το πιο δύσκολο.

6

ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΟΠΟΥ οι θρησκευτικές πεποιθήσεις είναι ισχυρές και οι ιερείς αποτελούν ειδική τάξη, σχεδόν πάντα εμφανίζεται αριστοκρατία κληρικών που αποκτά ένα λίγο-πολύ σημαντικό μερίδιο του πλούτου και της πολιτικής εξουσίας. Χτυπητά παραδείγματα αυτής της κατάστασης είναι η αρχαία Αίγυπτος (σε ορισμένες περιόδους), η βραχμανική Ινδία και η μεσαιωνική Ευρώπη. Συχνά οι ιερείς δεν εκτελούν μόνο ιεροπραξίες αλλά κατέχουν νομικές και επιστημονικές γνώσεις και αποτελούν την τάξη με την υψηλότερη πνευματική καλλιέργεια. Συνειδητά ή ασυνείδητα τα ιερατεία έχουν συχνά την τάση να μονοπωλούν τη μάθηση και να παρεμποδίζουν τη διάδοση των μεθόδων και των διαδικασιών που καθιστούν δυνατή και ευχερή την απόκτηση γνώσεων. Σ' αυτήν την τάση ίσως να οφείλεται, τουλάχιστον εν μέρει, η βαρβανιστικά αργή διάδοση της δημοτικής γραφής στην αρχαία Αίγυπτο, μολονότι ήταν ασύγκριτα απλούστερη από την ιερογλυφική γραφή. Οι Δρυίδες στη Γαλατία εγνώριζαν το ελληνικό αλφάβητο αλλά δεν επέτρεπαν την καταγραφή της πλούσιας θρησκευτικής λογοτεχνίας που είχαν αποθησαυρίσει και απαιτούσαν από τους μαθητές τους να την απομνημονεύουν καταβάλλοντας αφάνταστο μόχθο. Στην ίδια αντίληψη θα μπορούσε να αποδοθεί η επίμονη και συχνή χρήση νεκρών γλωσσών που συναντάμε στην αρχαία Χαλδαία, στην Ινδία και στη μεσαιωνική Ευρώπη. Μερικές φορές, όπως συνέ-

βαινε στην Ινδία, απαγορευόταν ρητά στις κατώτερες τάξεις να αποκοτούν γνώση των ιερών βιβλίων.

Η εξειδικευμένη γνώση και η πραγματικά επιστημονική παιδεία, που έχουν απαλλαγεί από κάθε ιερή ή θρησκευτική αίγλη, γίνονται σημαντικές πολιτικές δυνάμεις μόνο σε ένα εξαιρετικά προχωρημένο στάδιο του πολιτισμού, και μόνο τότε δίνουν τη δυνατότητα σ' αυτούς που τις κατέχουν να γίνουν δεκτοί ως μέλη της άρχουσας τάξης. Αλλά και σ' αυτή την περίπτωση, δεν είναι τόσο η μάθηση καθαυτή που έχει πολιτική αξία, όσο οι πρακτικές εφαρμογές της μάθησης που μπορεί να γίνουν προς όφελος των ανθρώπων ή του κράτους. Μερικές φορές το μόνο που απαιτείται είναι η απλή κατοχή των μηχανικών μεθόδων που είναι απαραίτητες για την απόκτηση ανώτερης παιδείας. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι με ένα τέτοιο κριτήριο είναι ευκολότερο να εξακριβωθούν και να μετρηθούν οι ικανότητες που κατόρθωσε να αποκτήσει ο υποψήφιος — είναι ευκολότερο να «βαθμολογηθεί» ή να καταταγεί. Έτσι σε ορισμένες περιόδους στην αρχαία Αίγυπτο το επάγγελμα του γραφέα οδηγούσε στα δημόσια αξιώματα και στην εξουσία, ίσως γιατί το ότι είχε μάθει την ιερογλυφική γραφή ήταν απόδειξη μακρόχρονης και υπομονετικής σπουδής. Στη νεότερη Κίνα επίσης, η γνώση των αναρίθμητων χαρακτήρων της κινεζικής γραφής αποτελούσε τη βάση της παιδείας των μανδαρίνων.⁷ Στη σημερινή Ευρώπη και Αμερική η τάξη που εφαρμόζει τα ευρήματα της σύγχρονης επιστήμης στον πόλεμο, τη δημόσια διοίκηση, τα δημόσια έργα και τη δημόσια υγιεινή, κρατάει πολύ σημαντική θέση, τόσο από την κοινωνική όσο και από την πολιτική έποψη. Επίσης στο δυτικό μας κόσμο, όπως και στην αρχαία Ρώμη, μian εντελώς προνομιούχα θέση έχουν οι νομικοί. Οι νομικοί γνωρίζουν την πολύπλοκη νομοθεσία που εμφανίζεται σε όλους τους λαούς με μακραίωνα πολιτισμό, και γίνονται ιδιαίτερα ισχυροί εάν η γνώση των νόμων που έχουν συνδυάζεται με την ευγλωττία εκείνη που μπο-

7. Αυτό ήταν σωστό μέχρι πριν λίγα χρόνια, που οι εξετάσεις των μανδαρίνων αφορούσαν μόνο τις φιλολογικές και

ιστορικές σπουδές — φυσικά όπως οι Κινέζοι αντιλαμβάνονταν αυτές τις σπουδές.

ρεί να ασκεί έλξη στους συγχρόνους τους.

Υπάρχουν άφθονα παραδείγματα που δείχνουν ότι η μακρόχρονη πρακτική στη διεύθυνση της στρατιωτικής και πολιτικής οργάνωσης μιας κοινότητας δημιουργεί και αναπτύσσει, στις υψηλότερες σφαίρες της άρχουσας τάξης, μια πραγματική τέχνη διακυβέρνησης, που είναι κάτι σημαντικότερο από τον αδούλευτο εμπειρισμό όπως και από οτιδήποτε μπορεί να υπαγορεύσει η απλή ατομική πείρα. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες εμφανίζονται αριστοκρατίες δημοσίων λειτουργιών, όπως οι Ρωμαίοι συγκλητικοί, οι Βενετοί άρχοντες και, ως ένα βαθμό, η αγγλική αριστοκρατία. Όλα αυτά τα σώματα προκάλεσαν το θαυμασμό του John Stuart Mill και δεν υπάρχει αμφιβολία πως και από τα τρία βγήκαν κυβερνήσεις που διακρίθηκαν για τη στοχαστική επεξεργασία της πολιτικής τους και για την εξαιρετικά σταθερή και διορατική εφαρμογή της. Η τέχνη της διακυβέρνησης δεν είναι πολιτική επιστήμη, μολονότι κατά καιρούς έχει εφαρμόσει προκαταβολικά αρκετά αξιώματα της πολιτικής επιστήμης. Ωστόσο, ακόμα κι αν η τέχνη της διακυβέρνησης είχε μερικές φορές μεγάλο γόητρο σε ορισμένες κατηγορίες προσώπων, που κατείχαν για καιρό πολιτικά λειτουργήματα, η γνώση της δεν χρησίμεψε ποτέ σαν καθιερωμένο κριτήριο για να γίνουν δεκτά στα δημόσια αξιώματα πρόσωπα που η κοινωνική τους θέση τους έκλεινε το δρόμο γι' αυτά. Το πόσο άξιος είναι ένας άνθρωπος στην τέχνη της διακυβέρνησης είναι κάτι που, εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, πολύ δύσκολα μπορεί να προσδιοριστεί αν ο άνθρωπος αυτός δεν έχει δώσει πρακτικές αποδείξεις ότι την κατέχει.

7

ΣΕ ΜΕΡΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ βρίσκουμε κληρονομικές κάστες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η άρχουσα τάξη είναι κατηγορηματικά περιορισμένη σε έναν ορισμένο αριθμό οικογενειών, και η γέννηση είναι το μόνο κριτήριο που καθορίζει την είσοδο σ' αυτή την τάξη ή την αποβολή απ' αυτήν. Τα παραδείγματα είναι πολύ κοινά. Δεν υπάρχει ουσιαστικά

χώρα με μακραίωνα πολιτισμό που να μην είχε μια κληρονομική αριστοκρατία σε κάποια περίοδο της ιστορίας της. Κληρονομικά αρχοντολόγια βρίσκουμε σε ορισμένες περιόδους στην Κίνα και στην αρχαία Αίγυπτο, στην Ινδία, στην Ελλάδα πριν από τους μηδικούς πολέμους, στην αρχαία Ρώμη, στους Σλάβους, στους Λατίνους και στους Γερμανούς τον Μεσαίωνα, στο Μεξικό την εποχή της ανακάλυψης της Αμερικής, και στην Ιαπωνία ως πριν λίγα χρόνια.

Σχετικά με το θέμα αυτό δύο προκαταρκτικές παρατηρήσεις είναι απαραίτητες. Πρώτα-πρώτα, όλες οι άρχουσες τάξεις τείνουν να γίνουν κληρονομικές *de facto* αν όχι *de jure*. Όλες οι πολιτικές δυνάμεις δείχνουν να έχουν μιαν ιδιότητα που στη Φυσική την ονομάζουμε δύναμη αδρανείας. Δηλαδή, έχουν την τάση να μένουν στο σημείο και στην κατάσταση που βρίσκονται. Ο πλούτος και η στρατιωτική αρετή διατηρούνται εύκολα σε ορισμένες οικογένειες μέσω της ηθικής παράδοσης και της κληρονομικής διαδοχής. Τα προσόντα για ένα σημαντικό αξίωμα —η συνήθεια του χειρισμού σοβαρών υποθέσεων και ως ένα βαθμό η σχετική ικανότητα— αποκτώνται ευχερέστερα όταν κανείς έχει μια κάποια εξοικείωση με τα ζητήματα αυτά από παιδί. Ακόμα και όταν οι ακαδημαϊκοί τίτλοι σπουδών, η επιστημονική εκπαίδευση, οι ειδικές γνώσεις που ελέγχονται με εξετάσεις και διαγωνισμούς, ανοίγουν το δρόμο για ένα δημόσιο αξίωμα, δεν εξαλείφεται αυτό το ιδιαίτερο πλεονέκτημα που έχουν ορισμένα άτομα, το οποίο οι Γάλλοι ονομάζουν πλεονέκτημα των *positions déjà prises*. Στα πράγματα, παρόλο που οι εξετάσεις και οι διαγωνισμοί μπορεί θεωρητικά να είναι ανοικτοί σε όλους, η πλειοψηφία ποτέ δεν έχει τα οικονομικά μέσα να αντιμετωπίσει τις δαπάνες που απαιτούνται για μακρόχρονη προετοιμασία, και σε πολλούς άλλους λείπουν οι σχέσεις και οι συγγενικοί δεσμοί που βάζουν αμέσως ένα άτομο στο σωστό δρόμο και το διευκολύνουν να αποφύγει το ψάξιμο μέσα στο σκοτάδι και τα παραπατήματα που είναι αναπόφευκτα όταν κάποιος μπαίνει σε άγνωστο περιβάλλον χωρίς καμμιά καθοδήγηση ή υποστήριξη.

Η δημοκρατική αρχή της εκλογής με ευρύτατη ψηφοφορία θα φαινόταν, σε πρώτη ματιά, να συγκρούεται με την τάση για σταθερότητα

που, σύμφωνα με τη θεωρία μας, έχουν οι άρχουσες τάξεις. Αλλά πρέπει να σημειωθεί ότι οι υποψήφιοι που πετυχαίνουν στις δημοκρατικές εκλογές είναι πάντα σχεδόν τα πρόσωπα που διακατέχουν τις πολιτικές δυνάμεις που απαριθμήσαμε πιο πάνω και οι οποίες πολύ συχνά είναι κληρονομικές. Στο αγγλικό, το γαλλικό και το ιταλικό κοινοβούλιο βλέπουμε συχνά να έχουν έδρες οι γιοι, οι εγγονοί, οι αδελφοί, οι ανηψιοί και οι γαμπροί μελών ή τέως μελών των δύο νομοθετικών σωμάτων.

Κατά δεύτερο λόγο, όταν βλέπουμε μια κληρονομική κάστα να έχει εδραιωθεί σε μια χώρα και να μονοπωλεί την πολιτική εξουσία, μπορούμε να είμαστε σίγουροι πως απ' αυτήν τη *de jure* κατάσταση προηγήθηκε μια ανάλογη κατάσταση *de facto*. Πριν διακηρύξουν το αποκλειστικό και κληρονομικό τους δικαίωμα στην εξουσία, οι οικογένειες ή οι κάστες που εξετάζουμε πρέπει να έχουν κρατήσει γερά το αρχηγικό σκήπτρο, μονοπωλώντας πλήρως όλες τις πολιτικές δυνάμεις ορισμένης χώρας σε ορισμένη περίοδο. Διαφορετικά, αυτή η αξίωσή τους θα είχε ξεσηκώσει τις δριμύτερες διαμαρτυρίες και θα είχε προκαλέσει τις σκληρότερες διαμάχες.

Οι κληρονομικές αριστοκρατίες φτάνουν συχνά να καυχώνται για την υπερφυσική καταγωγή τους, ή τουλάχιστον για μια καταγωγή που διαφέρει και είναι ανώτερη από την καταγωγή των κυβερνωμένων τάξεων. Τέτοιοι ισχυρισμοί εξηγούνται από ένα κοινωνικό γεγονός με εξαιρετική σημασία, δηλαδή το ότι κάθε κυβερνώσα τάξη τείνει να δικαιώσει τη συγκεκριμένη άσκηση της εξουσίας στηρίζοντάς την σε κάποια καθολική ηθική αρχή. Ο ίδιος αυτός ισχυρισμός έχει προβληθεί στην εποχή μας με επιστημονικά στολίδια. Αρκετοί συγγραφείς, αναπτύσσοντας και διευρύνοντας τις θεωρίες του Δαρβίνου, υποστηρίζουν ότι οι ανώτερες τάξεις αντιπροσωπεύουν υψηλότερο επίπεδο στην κοινωνική εξέλιξη και συνεπώς υπερτερούν απέναντι στις κατώτερες τάξεις λόγω οργανικής δομής. Έχουμε ήδη αναφέρει τον Gumplowicz. Αυτός ο συγγραφέας φτάνει στο σημείο να διατείνεται ότι ο χωρισμός των πληθυσμών σε συντεχνίες και επαγγελμα-

τικές τάξεις στις νεότερες πολιτισμένες χώρες έχει για βάση την εθνολογική ετερογένεια.⁸

Βέβαια η ιστορία δείχνει σαφέστατα τα ειδικά χαρίσματα και τα ειδικά ελαττώματα —έντονα πολύ και τα δύο— που εμφάνισαν οι αριστοκρατίες οι οποίες έμειναν απόλυτα κλειστές ή έκαναν δύσκολη την είσοδο στους κόλπους τους. Οι Ρωμαίοι πατρίκιοι στην αρχαιότητα και οι Άγγλοι και Γερμανοί ευγενείς στους νεότερους χρόνους δίνουν αμέσως μιαν ιδέα για τον τύπο των αριστοκρατιών στις οποίες αναφερόμαστε. Ωστόσο, όταν αντιμετωπίζουμε αυτό το γεγονός και τις θεωρίες που τείνουν να διογκώσουν τη σημασία του, μπορούμε πάντα να προβάσουμε την ίδια αντίρρηση, δηλαδή ότι τα άτομα που ανήκουν στις παραπάνω αριστοκρατίες οφείλουν τα ειδικά προσόντα τους όχι τόσο στο αίμα που κυλάει στις φλέβες τους όσο στην εντελώς ιδιαίτερη ανατροφή τους που ανάδειξε κατά προτίμηση ορισμένες πνευματικές και ηθικές τάσεις και όχι κάποιες άλλες.

Ανάμεσα σε όλους τους παράγοντες που λογαριάζουν στην κοινωνική υπεροχή, η πνευματική υπεροχή είναι ο παράγοντας εκείνος με τον οποίο η κληρονομικότητα έχει τη μικρότερη σχέση. Τα παιδιά των ανθρώπων με τη μεγαλύτερη διανοητική ικανότητα έχουν συνήθως πολύ μέτρια πνευματικά χαρίσματα. Αυτός είναι ο λόγος που οι κληρονομικές αριστοκρατίες δεν υπεράσπισαν ποτέ την κυριαρχία τους στη βάση της πνευματικής υπεροχής, αλλά στη βάση της υπεροχής τους σε δύναμη χαρακτήρα και πλούτο.

Σε αντίκρουση των παραπάνω, παρατίθεται το επιχείρημα πως η παιδεία και το περιβάλλον μπορεί να χρησιμεύουν για να εξηγήσουν την υπεροχή στις αυστηρά διανοητικές ικανότητες αλλά όχι και τις διαφορές ηθικής τάξης, όπως τις διαφορές στη δύναμη θέλησης, στη γενναιότητα, στην υπερηφάνεια, στην ενεργητικότητα. Η αλήθεια είναι ότι η κοινωνική θέση, η οικογενειακή παράδοση, οι συνήθειες της τάξης στην οποία ζούμε, συμβάλλουν περισσότερο απ' ό,τι γενικά θεωρείται στη μικρότερη ή μεγαλύτερη ανάπτυξη των παραπάνω

8. *Der Rassenkampf*. Η έννοια αυτή αναδίδεται από ολόκληρο τον τόμο του

Gumpłowicz. Διατυπώνεται ρητά στο βιβλίο II, κεφ. XXIII.

ιδιοτήτων. Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τα άτομα που η κοινωνική τους κατάσταση έχει αλλάξει, είτε για το καλύτερο είτε για το χειρότερο, και που συνεπώς βρίσκονται σε περιβάλλοντα διαφορετικά από εκείνα στα οποία είχαν συνηθίσει, βλέπουμε ολοφάνερα πως οι διανοητικές τους ικανότητες επηρεάζονται πολύ λιγότερο αισθητά από τις ηθικές. Έξω από μια μεγαλύτερη ευρύτητα απόψεων την οποία η παιδεία και η εμπειρία δίνουν σε όσους δεν είναι τελείως βλάκες, κάθε άνθρωπος, είτε μένει υπαλληλάκος είτε γίνεται υπουργός, είτε φτάνει στο βαθμό του λοχία είτε στο βαθμό του στρατηγού, είτε είναι εκατομμυριούχος είτε επαίτης, παραμένει αναπόφευκτα στο διανοητικό επίπεδο που τον τοποθέτησε η φύση. Και όμως με τις αλλαγές στην κοινωνική και οικονομική κατάσταση ο περήφανος γίνεται συχνά ταπεινός, η δουλοπρέπεια αλλάζει σε αλαζονεία, ένας άνθρωπος με έντιμο χαρακτήρα μαθαίνει, κάτω από την πίεση της ανάγκης, να ψεύδεται ή τουλάχιστον να υποκρίνεται, ενώ εκείνος που ψευδολογούσε και ξεγελούσε κατά σύστημα αλλάζει συμπεριφορά και δείχνει, εξωτερικά τουλάχιστον, τίμιος και συνεπής. Είναι βέβαια σωστό πως ένας άνθρωπος που ξέπεσε, αποκτά συχνά τη δύναμη της παραίτησης, της ολιγάρκειας, της εφευρετικότητας, όπως και κάποιος που ανεβαίνει στη ζωή, γίνεται μερικές φορές πιο δίκαιος και πιο ευθύς. Κοντολογίς, είτε στο καλύτερο είτε στο χειρότερο αλλάζει κάποιος, όταν η κοινωνική του θέση μεταβάλλεται σε υπολογίσιμο βαθμό, θα πρέπει να έχει εξαιρετικά ισορροπημένο μυαλό για να κατορθώσει να διατηρήσει αναλλοίωτο το χαρακτήρα του. Ο Mirabeau είχε παρατηρήσει πως σε οποιοδήποτε άνθρωπο κάθε σοβαρή άνοδος στην κοινωνική κλίμακα προκαλεί μια κρίση, που θεραπεύει όσες πληγές έχει και δημιουργεί νέες που δεν τις είχε πριν.⁹

Η γενναιότητα στη μάχη, η ορμητικότητα στην έφοδο, το σθένος στην αντίσταση — όλα αυτά είναι χαρίσματα που χρόνια και χρόνια τα παρουσίαζαν θριαμβευτικά σαν μονοπώλιο των ανώτερων τάξεων. Βέβαια, σχετικά με τα παραπάνω μπορεί να υπάρχουν τεράστιες φυ-

9. *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de la Marck*, τόμος

II, σ. 228.

σικές και —αν γίνεται να πούμε— έμφυτες διαφορές ανάμεσα στο ένα και το άλλο άτομο. Αλλά περισσότερο από καθετί άλλο, η παράδοση και η επίδραση του περιβάλλοντος είναι τα πράγματα που διατηρούν τα χαρίσματα αυτά σε ένα υψηλό, χαμηλό ή κανονικό μέσο όρο, σε κάθε ευρεία ομάδα ανθρώπων. Συνήθως γινόμαστε αδιάφοροι στον κίνδυνο ή, καλύτερα ίσως, σ' ένα συγκεκριμένο τύπο κινδύνου, όταν εκείνοι με τους οποίους ζούμε καθημερινά μιλάνε γι' αυτόν με αδιαφορία και μένουν ψύχραιμοι και ατάραχοι μπροστά του. Πολλοί βουνίσιοι ή θαλασσινοί είναι από τη φύση τους άτολμοι και όμως αντιμετωπίζουν άφοβα τους γκρεμούς και τις τρικυμίες. Έτσι οι λαοί και οι τάξεις που έχουν εξοικειωθεί με τον πόλεμο διατηρούν τις στρατιωτικές αρετές στον πιο υψηλό βαθμό.

Αυτό είναι τόσο σωστό που ακόμα και λαοί και κοινωνικές τάξεις που συνήθως δεν έχουν καμμιάν εξοικείωση με τα όπλα αποκτούν γρήγορα στρατιωτικές αρετές όταν τα άτομα που τους αποτελούν γίνονται μέλη οργανισμών στους οποίους το θάρρος και η τόλμη αποτελούν παράδοση, όταν —αν μπορεί κανείς να αποτολμήσει τη μεταφορά— ρίχνονται σε μιαν ανθρώπινη χοάνη γεμάτη από τα συναισθήματα εκείνα που πρόκειται να ενσταλαχτούν ως τα κατάβαθμά τους. Ο Μωάμεθ ο Β' στρατολογούσε τους τρομερούς γενιτσάρους του κυρίως από τα αρπαγμένα παιδιά των παρακμασμένων Ελλήνων του Βυζαντίου. Οι τόσο καταφρονημένοι Αιγύπτιοι φελλάχοι, που για αιώνες είχαν ξεσυνηθίσει τον πόλεμο και είχαν μάθει να μένουν πειθήνιοι και ανήμποροι κάτω από το μαστίγιο του καταπιεστή, έγιναν καλοί στρατιώτες όταν ο Μωχάμετ Άλη τους έβαλε στα τουρκικά ή αλβανικά συντάγματα. Οι Γάλλοι ευγενείς φημίζονταν πάντα για την έξοχη ανδρεία τους, ενώ ως τα τέλη του 18ου αιώνα η αρετή αυτή κάθε άλλο παρά αναγνωριζόταν στους Γάλλους αστούς. Όμως οι πόλεμοι της Δημοκρατίας και της Αυτοκρατορίας έδειξαν σαφέστατα ότι η φύση είχε το ίδιο γενναιόδωρα προικίσει με θάρρος όλους τους κατοίκους της Γαλλίας. Και το προλεταριάτο και η αστική τάξη είχαν δώσει καλούς στρατιώτες και, πράγμα πιο σπουδαίο ακόμα, έξοχους αξιωματικούς, μολοντί το ταλέντο της διοίκησης λογαριαζόταν σαν αποκλειστικό προνόμιο των ευγενών. Η θεωρία του Gumpłowicz, ότι

η διαφοροποίηση των κοινωνικών τάξεων εξαρτάται κατά μέγα μέρος από την εθνολογική καταγωγή, χρειάζεται το λιγότερο αποδείξεις. Πολλά γεγονότα που δείχνουν το αντίθετο μας έρχονται εύκολα στο μυαλό, όπως, ανάμεσα στ' άλλα, το ολοφάνερο γεγονός ότι κλάδοι της ίδιας οικογένειας συχνά ανήκουν σε εντελώς διαφορετικές τάξεις.

Μετάφραση: *Τίτος Πατρίκιος*

